

СПОЖИВЧА КООПЕРАЦІЯ КРАЇН СВІТУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПРОБЛЕМИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

С. В. Григорьєва

Сьогодні, особливо в період світової кризи, кооперативний сектор економіки в Україні знаходиться на стадії транзитивних змін. Він охоплює кооперативи та їх об'єднання різних типів кооперації: і ті, що історично склалися, і ті, що вважаються новими для вітчизняної кооперації. У цілому в кооперативному секторі налічується нині близько 31 тис. кооперативів [1, с. 305].

Головна мета широкомасштабного розвитку багатофункціонального кооперативного сектора національної економіки полягає в реалізації невичерпних можливостей кооперації та ефективному використанні її потенціалу для економічного зростання і соціальної орієнтації багатокладної економіки України.

Перспективний розвиток споживчої кооперації в умовах ринкового середовища, жорсткої конкуренції, глобалізації та інтернаціоналізації економіки неможливий без використання досвіду кооперативного руху в країнах з розвинутою і перехідною економікою.

Аналіз досвіду економічних перетворень в кооперативних системах країн Східної та Центральної Європи дозволить виявити основні напрями успішної трансформації кооперації України до нових умов світового господарства. Застосування прикладів розвитку споживчої кооперації у зарубіжних країнах сприятиме прискоренню адаптації споживчих кооперативів України до ринкових умов господарювання, активізації кооперативної форми міжнародної інтеграції, ліквідації внутрішніх причин і пом'якшенню зовнішніх факторів формування негативних тенденцій у сфері ЗЕД, створенню адекватної до нових умов системи державної підтримки та розвитку кооперативного сектора.

Заслужовує уваги діяльність кооперації Західної Європи, де кооперативи, поряд з важливими економічними, виконують ще й корегувальні соціальні функції. У Західній Європі представлені моделі реформування кооперативних секторів країн з перехідною економікою [2].

В економічній літературі, зокрема у періодичних виданнях, значна увага приділяється дослідженню досвіду економічних перетворень в кооперативних системах країн з розвинутою економікою та країн з перехідною економікою. Даному питанню присвячені праці таких українських спеціалістів, як П. Т. Савлук, В. Я. Месель-Веселяк, М. Й. Малік, В. В. Зіновчук, Г. В. Черевко, Л. В. Молдаван і ін.

Однак детальний аналіз досвіду трансформації споживчої кооперації в країнах світу та впливу позитивних факторів розвитку кооперативів зарубіжних країн на діяльність споживчої кооперації України майже не проводиться. Саме на дослідження даного питання і спрямована робота автора.

Метою статті є аналіз досвіду трансформації споживчої кооперації в країнах світу та застосування позитивних факторів розвитку кооперативів зарубіжних країн щодо діяльності споживчої кооперації України.

Економічні системи країн Центральної та Східної Європи найбільш подібні українській, тому позитивні тенденції в кооперативному русі цих країн можна застосувати до України. Розвиток кооперативного сектора в країнах з перехідною економікою, а саме в країнах Центральної та Східної Європи, характеризується такими особливостями:

1) держава, усвідомлюючи значення споживчих кооперативів для розвитку національ-

ної економіки та для інтеграції національних економік у світове господарство, сприяє кооперативній діяльності;

2) кооперативні організації розвинених країн ЄС підтримують трансформаційні процеси в кооперативах Центральної та Східної Європи з метою їх пристосування до вимог глобалізації;

3) кооперативи Центральної та Східної Європи підвищують свою конкурентоспроможність на національному та світовому ринках, застосовуючи позитивний досвід споживчих кооперативів країн з розвинутою економікою і використання прогресивних інноваційних методів діяльності [3].

В Україні державні органи не цілком усвідомлюють важливе значення кооперативного сектора для економіки країни. Майже всі інвестиції Європейського банку реконструкції та розвитку, а також Світового банку зосереджені в приватному секторі. Така пасивна позиція органів влади у використанні інтеграційного потенціалу міжнародної кооперації може продовжити кризові явища в кооперативному секторі.

Наприклад, країни ЄС досягли таких позитивних результатів у сфері кооперації завдяки суттєвій державній підтримці кооперативів та досвіду розвитку кооперативного сектора економіки в країнах ЄС.

З метою підтримки і розвитку спільних (загальноєвропейських) кооперативних підприємств (організацій) на території ЄС було створено Європейське кооперативне об'єднання (ЄКО). До нього ввійшли 6 європейських кооперативних об'єднань і 171 національна кооперативна організація з різних країн Європейського Союзу. Кооперативні об'єднання, що вступили до ЄКО діють в усіх основних секторах економіки: сільському господарстві, промисловості, банківській справі, будівництві й утриманні соціального житла, послугах, аптечній справі, роздрібній торгівлі. Ці кооперативи об'єднують 163 млн членів, мають 267 тис. кооперативних підприємств з числом працівників 5,4 млн [4].

Стратегічним завданням ЄКО на 2007–2010 рр. є розвиток представництва та визнання кооперативів у державних і загальноєвро-

пейських структурах рівноправним партнером у Європейському соціальному діалозі.

Кооперативна діяльність країн ЄС характеризується:

- високою конкурентоспроможністю кооперативних підприємств, унаслідок ефекту масштабу та концентрації господарської діяльності;
- великими обсягами операцій (річний товарообіг становить від 3,6 млрд євро в Португалії до 23,7 млрд євро в Данії);
- державним стимулюванням різних видів кооперації;
- диверсифікацією та індустріалізацією діяльності традиційних видів кооперативів;
- високим рівнем інтеграції кооперативів із різних галузей діяльності;
- збільшенням кооперативів третинного сектора (банківські, страхові, споживчі кооперативи, спілки роздрібних торговців та кредитні спілки) та обслуговуючих кооперативів, особливо в галузі туризму;
- розширенням діяльності кооперативів за рахунок комбінування функцій виробництва, матеріально-технічного постачання, маркетингу та сервісу;
- упровадженням інновацій в кооперативну діяльність;
- поглибленням міжнародної інтеграції кооперативів [5].

Отже, враховуючи досвід країн Європейського Союзу та країн з перехідною економікою, державна підтримка споживчої кооперації як напрям підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності кооперативів набуває все більшого значення. Взаємодія з загальнодержавними та регіональними органами управління в Україні повинна розпочатися з внесення змін і доповнень у чинні закони та нормативні акти стосовно надання преференцій підприємствам споживчої кооперації залежно від статусу території їх діяльності та рівня виконання ними соціальних функцій. Для досягнення високих результатів діяльності Українські кооперативи повинні побудувати співробітництво з органами влади на спільних угодах, наприклад, співпрацювати у сфері державних замовлень на продукцію кооперативних підприємств.

Інтеграція України у світове господарство супроводжується залежністю національної економіки від економік світу. Українські кооперативи потребують досвіду розвинених країн і країн з перехідною економікою у сфері споживчої кооперації. У процесі інтеграції України у світовий кооперативний рух виникає можливість отримати досвід здійснення кооперативної діяльності зарубіжними країнами.

Значної уваги серед усіх західно-європейських кооперативних рухів заслуговує кооперативний рух Швеції. Ця країна характеризується динамічністю і інноваційністю кооперативної діяльності. Шведські кооператори використовують найсучасніші технології і методи бізнесу. Споживча кооперація Швеції ґрунтується на системі самообслуговування та системі супермаркетів. Широке застосування технології глибокозаморожених продуктів дозволило стати споживчим кооперативам Швеції провідними експортерами даних продуктів. Споживча кооперація Швеції входить у десятку кращих торгових компаній країни [2].

Таких успіхів у кооперативній сфері Швеція досягла завдяки таким принципам діяльності:

- демократичний характер управління, заснований на рівноправності всіх членів і принципах демократичної побудови організаційної структури кооперативів;
- неприпустимість збагачення одного члена кооперативу за рахунок іншого, справедливий розподіл прибутку між членами, а саме пропорційно до їх економічної діяльності;
- обов'язковість відрахувань до фондів згідно зі статутом;
- відсоток нарахувань на пайовий капітал у разі розподілу прибутків має бути суворо обмежений.

Споживча кооперація Швеції є найкращим прикладом здійснення кооперативної діяльності не тільки для України, але і для багатьох розвинених країн світу.

Цікавим є досвід Італії у сфері споживчої кооперації. На відміну від інших країн, розквіт споживчої кооперації Італії відбувся в середині 80-х рр., а саме у період спаду кооперативного руху в інших європейських країнах. Це було

спричинено головним чином незначною участю кооперативів в економіці країни післявоєнного періоду, а також релігійною і політичною роздробленістю кооперативного руху [2].

Парадоксально, але повільний розвиток кооперативного руху в Італії в післявоєнний період позитивно вплинув на подальшу кооперативну діяльність країни. Тісні зв'язки з операціями інших країн дозволили врахувати їх досвід і уникнути помилок. Сьогодні в Італії близько половини супермаркетів належать кооперації.

Діяльність італійських кооперативів ґрунтується на таких принципах:

- обмежений розмір сукупного паю;
- розмір мінімального статутного фонду не фіксується (принцип відкритих дверей);
- одна людина – один голос незалежно від розміру паю;
- регульований соціальний склад: членами споживчого кооперативу не можуть бути посередники, а також особи, що займаються збутом аналогічної для кооперативу продукції, тобто виключається можливість використання кооперативу для особистого збагачення;
- наявність податкових пільг: а) відсутність подвійного оподаткування; б) протягом перших 10 років кооперативи звільняються від податку на корпорації, в подальшому діє пільгове оподаткування; в) передбачений мінімальний дохід пайовика, який не обкладається податком [2].

Позитивний досвід розвитку споживчої кооперації спостерігається у Швейцарії. Швейцарський кооперативний рух є прикладом «некласичного розвитку» споживчої кооперації. Розширення кооперативної діяльності в Швейцарії відбувалося шляхом відкриття нових магазинів і системи самообслуговування. Швейцарські кооперативи досягли успіху в кооперативній діяльності завдяки концентрації і укрупненню споживчих товариств. Концентрація і укрупнення полягає в злитті різних видів і галузей кооперативів з перспективою створення єдиних цільових організацій. В 70-х рр. швейцарські кооператори (як і кооператори більшості європейських країн) відмовилися від отримання дивідендів і перейшли на політику низьких цін [2].

Негативний досвід кооперативної діяльності належить Франції. Історично склалося так, що у Франції переважав регіональний кооперативний рух. Головним чином кооперативна діяльність розвивалася на Півночі, а на Півдні вона знаходилася в спаді. Основна проблема французької споживчої кооперації – слабе управління. Французи не довіряли людям з вищою освітою і керівниками кооперативів були переважно службовцями низького та середнього класу з високим рівнем знань у торгівлі, але низьким у бізнесі. Втрата соціальної бази, орієнтація на оптових постачальників і невміння організувати кооперативний процес призвели до того, що 40 % кооперативів припинили своє існування [2].

Досвід економічних перетворень у кооперативній системі Німеччини також свідчить про негативні тенденції розвитку кооперативного руху в країні. Основними причинами погіршення ситуації у сфері споживчої кооперації Німеччини стали слабкість центральної влади союзів кооперативів і закритість інформації для пайовиків. Керівники споживчих кооперативів, користуючись відсутністю доступності інформації, викупили більшість акцій своїх товариств і стали перетворювати їх в акціонерні компанії. Через перетворення кооперативів у фактично акціонерні товариства кооперативний рух Німеччини розколовся [2].

Слід зазначити, що Україна повинна враховувати як позитивний досвід розвитку споживчої кооперації в країнах світу, так і негативний досвід економічних перетворень в кооперативних системах інших країн для підвищення ефективності діяльності кооперативних підприємств на зовнішніх ринках.

Розвиток національної споживчої кооперації знаходиться під впливом тенденцій, які спостерігаються у міжнародному кооперативному русі. Сьогодні міжнародний кооперативний рух характеризують такі процеси:

1. Проникнення кооперації в нові сфери людської життєдіяльності, а саме у сфери відпочинку, освіти, охорони здоров'я тощо.

2. Зростання обсягів діяльності кооперації. Сьогодні кооперативи відіграють визначальну роль у збуті та переробці продукції рослинництва і тваринництва, а також у забезпечен-

ні господарств технікою, кормами, насінням, добривами, паливом, кредитами і т. ін.

3. Підвищення ролі міжнародного співробітництва на регіональному й глобальному рівнях. Активна співпраця кооператорів у регіональному та світовому масштабах дозволяє більш повно забезпечити потреби у ресурсах і досвіді праці.

4. Пожвавлення кооперативного підприємництва у сфері фінансів. Це пов'язано в першу чергу з масовим попитом населення на відносно дорогу побутову техніку, автомашини, житло, які люди купують у кредит, а також зі збільшенням зацікавленості у страхових послугах.

5. Зростання кількості багатофункціональних кооперативів і певна стабілізація типів кооперації. Ця тенденція проявилася у стабілізації частки кооперативної роздрібною торгівлі у загальному товарообігу країн Західної Європи. У багатьох споживчих кооперативах погіршилося фінансове становище, знизились темпи капіталовкладень, прибутки та відрахування в резервний капітал.

6. Підвищення ролі багатофункціональних товариств у кооперативному секторі економіки. Ця тенденція зумовлена зменшенням потреби в традиційних споживчих товариствах. Для того щоб зберегти себе, частина цих кооперативів поруч з підприємствами роздрібною торгівлі й оптовими базами почали створювати установи для страхування та кредитування своїх членів, підприємства побутових і соціальних послуг, житлово-будівельні комбінати тощо, перетворившись таким чином на універсальні товариства.

7. «Перебудову» організаційних і господарських засад споживчої кооперації доцільно здійснювати за рахунок:

- об'єднання дрібних і середніх кооперативів у регіональні товариства;
- злиття товариств оптових закупівель і центральних спілок споживчої кооперації в єдину спілку;
- утворення єдиного споживчого кооперативу в країні (так, як це робиться у невеликих державах Європи);
- утворення змішаних кооперативно-акціонерних товариств, де кооператив стає

холдинг-компанією, як володіє акціями, а комерційна діяльність здійснюється приватними фірмами, які він контролює. Такими холдинг-компаніями стали «КООП АГ» у Німеччині та КФ у Швеції [6].

Усі тенденції і процеси, які характеризують міжнародний кооперативний рух сьогодні, сформувалися з урахуванням досвіду розвитку кооперативів в країнах світу в процесі глобалізації. Українська кооперація повинна використовувати досвід цих країн і спостерігати за тенденціями, які відбуваються у сфері міжнародної кооперації [7].

Отже, певний зарубіжний досвід розвинених країн і країн з перехідною економікою щодо формування і діяльності організаційних і економічних механізмів при створенні та функціонуванні кооперативних структур, (зокрема статутних положень, пов'язаних із визначенням пайової участі членів кооперативів, утворенням фондів, розподілом результатів господарської діяльності тощо) може слугувати добре перевіреною практикою джерелом корисної інформації.

Зарубіжний досвід розвитку споживчої кооперації може успішно застосовуватись при визначенні напрямів, форм і видів здійснення кооперативних процесів в Україні, зокрема в умовах прискорення реформування аграрного сектора, започаткованого Указом Президента України від 3 грудня 1999 р.

Проте порівняння світової практики створення і функціонування кооперативних структур із реальними можливостями здійснення кооперативної діяльності в Україні засвідчує, що в країні цей процес знаходиться в зародковому стані. Такий стан розвитку української кооперації зумовлений головним чином надмірною

лібералізацією економічних і соціальних відносин. За роки трансформаційних перетворень в Україні були збережені старі соціальні завоювання, але усвідомлення і законодавче оформлення нових соціальних реалій, які б відобразили демократичний характер суспільства не відбулося [1, с. 238]. Вирішення цього питання значно полегшується за рахунок засвоєння досвіду здійснення кооперативної діяльності зарубіжними країнами та можливості його застосування для створення і функціонування кооперативних формувань України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / авт. кол. : А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж. ; Ін-т екон. прогнозування НАН України ; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
2. Сайт електронної бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/37679.htm>
3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article>
4. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України – Національний інститут наукових досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>
5. Маслов Є. В. В чому майбутнє споживчої кооперації? / Є. В. Маслов // Одеські вісті. – 2007. – № 97. – С. 4–5.
6. Історія споживчої кооперації України / за ред. С. Г. Бабенко, Я. А. Гончарука. – Львів, 1996. – С. 363.